

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

SHAXS FE'L-ATVORINI IFODALOVCHI SIFATLARNING KONSEPTUAL METAFORALAR ORQALI KOGNITIV TALQINI

Mamadiyorova Sevara Olimjon qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada shaxs fe'l-atvorini ifodalovchi sifatlarning kognitiv va lingvomadaniy xususiyatlari konseptual metafora nazariyasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida olib borilib, sifatlarning metaforik modellar orqali konseptual idrok etilishi, ularning milliy madaniyat va mentalitet bilan bog'liqligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, fe'l-atvor sifatlari nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki inson tafakkuri va madaniy qadriyatlarning aks ettiruvchisi sifatida muhim ahamiyatga ega. Maqola kognitiv lingvistika va lingvomadaniyatshunoslik sohalariga yangicha yondashuvni taklif qiladi.*

Kalit so'zlar: *fe'l-atvor sifati, kognitiv lingvistika, konseptual metafora, lingvomadaniyat, qiyosiy tahlil.*

Kirish

Til inson tafakkuri va madaniy tajribaning eng asosiy vositalaridan biri bo'lib, uning tarkibiy elementlari insonning psixologik va ijtimoiy holatini aks ettiradi. Zamonaviy lingvistika til birliklarini insonning kognitiv jarayonlari va madaniy kontekst bilan bog'liq holda tadqiq etishga katta e'tibor qaratadi. Ayniqsa, shaxs fe'l-atvorini ifodalovchi sifatlarning muhim ilmiy ob'ekt sifatida qaraladi, chunki ular shaxsning ichki dunyosi, axloqiy me'yorlari va jamiyatdagi o'rnini aks ettiradi. Shu jihatdan fe'l-atvor sifatlarni o'rganish lingvistik jihatdan nafaqat leksik va semantik, balki kognitiv va madaniy nuqtayi nazardan ham muhim ahamiyatga ega.

Ingliz va o'zbek tillari fe'l-atvor sifatlarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, turli tillarda bir xil semantik mazmun turlicha madaniy yondashuv bilan ifodalanadi. Shu sababli maqola konseptual metafora nazariyasi asosida olib borildi, bu yondashuv sifatlarning inson ongida qanday idrok etilishini, ularning metaforik konseptual modellar orqali shakllanishini va milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi. Maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida fe'l-atvor sifatlarning konseptual metaforalar orqali talqin qilinishini va ularning kognitiv va lingvomadaniy xususiyatlarini yoritishdan iborat.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida kognitiv lingvistika tamoyillariga asoslangan metodlar qo'llanildi. Ushbu metodlar fe'l-atvor sifatlarning inson ongida qanday idrok etilishini aniqlash va ularning konseptual tuzilishini o'rganish imkonini berdi. Konseptual metafora tahlili fe'l-atvor sifatlarni abstrakt tushunchalardan real nutq kontekstiga o'tkazishda asosiy vosita bo'lib xizmat qildi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Shuningdek, qiyosiy-lingvistik metod yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l-atvor sifatlari solishtirildi. Bu metod har ikki tilning o'ziga xos madaniy va lingvistik xususiyatlarini aniqlashga yordam berdi. Semantik va kontekstual tahlil esa fe'l-atvor sifatlarining badiiy va publitsistik matnlardagi ishlatilishini o'rganish imkonini berdi. Material sifatida ingliz va o'zbek badiiy matnlari, frazeologik birliklar va nutqiy namunalar tanlandi. Ushbu metodlar yordamida fe'l-atvor sifatlarining kognitiv va lingvomadaniy xususiyatlari aniqlanib, ularning milliy va madaniy kontekstdagi roli yoritildi.

Fe'l-atvor sifatlarining kognitiv tabiati

Fe'l-atvor sifatlari shaxsning ichki ruhiy holati, axloqiy xususiyatlari va jamiyatdagi o'rnini aks ettiradi. Ingliz tilidagi sifatlari, masalan, kind, honest, cruel, patient, shaxsning ichki xususiyatlarini baholashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida esa mehribon, halol, jahldor, sabrli kabi sifatlari shaxsiy xarakterni aks ettiradi va ularning jamiyatdagi qadriyatlarini bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Kognitiv lingvistika nuqtayi nazaridan, bu sifatlari inson ongida abstrakt tushunchalar sifatida mavjud bo'lib, ularni tushunish ko'pincha konkret tajribalar va jismoniy xususiyatlar asosida amalga oshiriladi. Shu sababli fe'l-atvor sifatlari ko'pincha metaforik modellar orqali idrok etiladi va talqin qilinadi. Fe'l-atvor sifatlarining kognitiv tahlili ularning psixologik, axloqiy va madaniy qatlamlarini ochib beradi, shuningdek, inson tafakkurining til bilan qanday bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Konseptual metafora va fe'l-atvor

Konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, fe'l-atvor sifatlari ko'pincha jismoniy yoki seziladigan domenlar orqali tushuniladi. Ingliz tilidagi hard-hearted, soft-hearted va o'zbek tilidagi bag'ritosh, ko'ngli yumshoq birikmalari fe'l-atvorni qattqlik va yumshoqlik metaforalari orqali ifodalaydi. Bu metafora shaxs xarakterining "qattiq" yoki "yumshoq" ekanini idrok qilish imkonini beradi va lingvistik birlikni kognitiv jihatdan tushuntiradi.

Shuningdek, fe'l-atvor sifatlari kuch va zaiflik orqali ham talqin qilinadi. Ingliz tilidagi strong character, weak-willed va o'zbek tilidagi irodali, irodasiz sifatlari shaxsning ichki barqarorligini, qaror qabul qilish qobiliyatini metafora orqali ifodalaydi. Fe'l-atvor sifatlarining metaforik talqini shaxsning psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini tushunishda muhim vosita hisoblanadi.

Kognitiv nuqtai nazardan fe'l-atvor sifatlarining metaforik tahlili shuni ko'rsatadiki, inson ongida abstrakt xususiyatlar konkret tajriba, madaniy qadriyat va milliy mentalitet orqali idrok etiladi. Shu bilan birga, bunday tahlil shaxsning fe'l-atvorini ifodalovchi sifatlari majmuasini konseptual tizim sifatida ko'rishga imkon yaratadi.

Lingvomadaniy jihatlar va qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida fe'l-atvor sifatlari ko'proq individualizm va shaxsiy mustaqillik bilan bog'liq. Ingliz tilidagi independent, confident, assertive kabi sifatlari shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchi, tashabbuskorligi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini aks ettiradi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'zbek tilida fe'l-atvor sifatlari esa ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan. Masalan, kamtar, odobli, sabrli sifatlari milliy mentalitetni aks ettiruvchi madaniy konseptlar sifatida qabul qilinadi. Ushbu farqlar fe'l-atvor sifatlarning nafaqat kognitiv, balki lingvomadaniy jihatdan ham o'rganilishini zarur qiladi. Lingvomadaniy yondashuv sifatlarning madaniy mazmunini ochib berishga yordam beradi va til orqali milliy qadriyatlarning qanday ifodalanishini ko'rsatadi.

Natijalar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, fe'l-atvor sifatlari ongda konseptual metaforalar asosida shakllanadi. Ingliz va o'zbek tillarida o'xshash metaforalar mavjud bo'lsa-da, ularning madaniy yuklamasi turlicha bo'lib, fe'l-atvor sifatlarning lingvomadaniy tafovutlarini ko'rsatadi. Fe'l-atvor sifatlarning kognitiv va lingvomadaniy tahlili ularni inson tafakkuri va madaniy qadriyatlarning aks ettiruvchisi sifatida baholash imkonini beradi.

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, fe'l-atvor sifatlari kognitiv tahlil va lingvomadaniy tadqiqotlar orqali milliy va universal xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa

Shaxs fe'l-atvorini ifodalovchi sifatlarning lingvistik birlik sifatida emas, balki inson tafakkuri va madaniy qadriyatlarning aks ettiruvchisi sifatida qaraladi. Konseptual metaforalar fe'l-atvor sifatlarning kognitiv asoslarini ochib berishda muhim vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillari qiyosida olib borilgan tadqiqot fe'l-atvor sifatlarning umumiy kognitiv xususiyatlari bilan bir qatorda, ularning milliy-madaniy o'ziga xosligini ham aniqlash imkonini berdi. Shu bilan maqola konferensiya uchun tayyor, ilmiy, kengaytirilgan va paragraflarga ajratilgan holatga keltirildi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
2. Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
6. Leech, G. (1981). *Semantics: The Study of Meaning*. London: Penguin.
7. Palmer, F. R. (1996). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

